

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ PROBLEMLƏRİN BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA TƏMİNATI

İxtisas: 3356.01 - Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq
və kitabşünaslıq

Elm sahəsi: Tarix

İddiaçı: **İradə Zülfəli qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Aybəniz İbrahim qızı Əliyeva-Kəngərli

Rəsmi opponentlər: tarix elmləri doktoru, dosent
Tofiq Hübət oğlu Nəcəfli

tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Əlizadə Şəmil oğlu Nəcəfov

tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Leyla Qabil qızı Abasova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: tarix elmləri doktoru, professor

Kərim Kərəm oğlu Şükürov

Dissertasiya şurasının elmi katibi: tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

İlqar Vahid oğlu Niftəliyev

Elmi seminarın sədri: tarix elmləri doktoru, professor

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov

I.DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Ekologiya (yunan-cadan tərcümədə oykos-ev, daxma, logiya-elm) elminin intensiv inkişafı XX əsrin əvvəlinə təsadüf edir. Onun əsas vəzifəsi ekosistemdə enerji və materiyanın qarşılıqlı təsirini öyrənməkdir.

“Müasir ekologiyanın diqqət mərkəzində ekosistemin konsepsiyası, ekoloji paradiqmanın konstruksiyasının əsası durur. Ayrı-ayrı fərdlər, populyasiyalar, növlər və onların ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi ekoloji tədqiqat obyektləri hesab olunsada, müstəqil bir elm kimi ekologiya üçün spesifik deyildir, belə ki, onlarla digər bioloji elmlər məşğul olur”¹.

Dünyada yaşayan insanların sayının yüz minlərlə ölçüldüyü dövrlərdə şüurlu insanın ətraf mühitə göstərdiyi təsir çox cüzi idi və təbiətdə əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmurdu. Lakin insan populyasiyasının sayının milyonlara çatması insanın təbiətə göstərdiyi təsir təbiətdə destruktiv geriyə dönməz dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Azərbaycanın canlı aləminə gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, ölkədə əhali sayının tədricən artması heyvan, quş və balıq populyasiyalarının həcmnin dəfələrlə azalmasına, təbiətə olan təsirin güclənməsi nəticəsində meşələrin qırılması və sahəsinin dəfələrlə azalmasına, zəngin bitki örtüyündən məhrum olmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, vaxtı ilə Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış şirin son nümayəndəsi 1937-ci ildə Talış meşələrində öldürülmüşdür. Vaxtı ilə ölkəmizin çaykənarı tuqay meşələrində, qamışlıqlarda geniş yayılmış Turan pələnglərinin də aqibəti oxşar olmuşdur. XX əsrin 70-ci illərinə qədər nadir hallarda olsa da, rast gəlinən bu heyvan artıq yoxdur. Təəssüf ki, ölkəmizin ərazisində nəslə kəsilməmiş belə heyvan, quş və bitki növlərinin siyahısı xeyli uzundur. *“Azərbaycanın canlı aləminə dəyən ziyan nəticəsində bir çox növlərin nəslinin*

¹Стебаев, И.В.Общая биогеосистемная экология / И.В.Стебаев, Ж.Ф.Пивоварова [и др.]. – Новосибирск: ВО «Наука», – 1993. – 79 с.

kəsilməsi, digərlərinin belə təhlükə qarşısında olması respublikanın "Qırmızı kitabı"nın səhifələrində öz əksini tapmışdır"².

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyinin həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinə, ekoloji problemlərə böyük diqqət yetirilmişdir. Bu diqqət Azərbaycanın dünya siyasi-iqtisadi sisteminə inteqrasiya olmasından sonra daha da artmışdır. Məhz onun rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət idarəetmə sisteminin əsas prinsipləri formalaşmışdır. O, öz fəaliyyəti dövründə bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Məsələn, Heydər Əliyev 2001-ci il mayın 28-də Azərbaycana səfər edən Avropa Parlamentinin nümayəndə heyətinin üzvlərini qəbul edərək onlarla digər məsələlərlə yanaşı, ekoloji problemləri də müzakirə etmişdir. *"İkinci görüşü zamanı o, fransalı deputat Mari-Ann Esler Bequinin Cənubi Qafqaz regionunun ekolojiyası, ətraf mühitin çirklənməsi ilə əlaqədar birgə proqramlar barədə sualına cavab olaraq Azərbaycanın Kür və Araz kimi əsas transsərhəd sahələrinin, Xəzər dənizinin ekoloji çirklənməsi probleminin həll edilməsi zərurətini qeyd etmişdir*"³.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanın ətraf mühitinin mühafizəsi məsələsinə, ekoloji problemlərə olan diqqətini hörmətli Prezident İlham Əliyev ardıcıl şəkildə davam etdirir. Onun hakimiyyəti illərində ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinə, problemlərə olan diqqət daha da yüksəlmiş, bir çox layihələr uğurla həyata keçirilmiş, təbii ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir sıra əhəmiyyətli sənədlər qəbul edilmişdir. Məhz ətraf mühit məsələlərinə həsr edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqramı"⁴, "Azərbaycan Res-

²Azərbaycan SSR-in Qırmızı kitabı: nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan heyvan və bitki növləri / red. hey. Ç.M.Adıgözəlov, U.K.Ələkbərov, tərt. H.S.Abbasov [və b]. – Bakı: İşiq, c. 30, – 1989. – 543 s.

³Prezident Heydər Əliyev Avropa Parlamentinin nümayəndələrini qəbul etmişdir // Xalq qəzeti. – 2001, 28 may. – s.2.

⁴Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram // Xalq qəzeti. – 2003, 18 fevral. – s. 2-4.

publikasında meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair Milli Proqram”⁵ və “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı” qəbul edilmişdir⁶.

“Hazırda Azərbaycan ekoloji vəziyyətin yaxşılaşması üzrə istiqamətlənmiş regional tədbirlərdə iştirak edir, atmosferə atılan sənaye tullantılarının azalması üzrə və iri şəhərlərin qazla işləyən nəqliyyat vasitələri tərəfindən çirklənməsinə qarşı işlər aparılır”⁷.

Azərbaycan Respublikası ozon təbəqəsinin qorunması üzrə dünya ictimaiyyətinin bütün səylərini dəstəkləyir və qəbul etdiyi öhdəlikləri ardıcıl olaraq yerinə yetirməyə çalışır. *“Azərbaycan Respublikası ozon qatının mühafizəsi haqqında Vyana Konvensiyasını (1985), Monreal Protokolunu (1987), London (1990), Kopenhagen (1992) və Monreal (1997) düzəlişlərini ratifikasiya etmişdir”⁷.*

Yuxarıda sadalananlar bu sahə üzrə informasiya təminatı sistemini yaratmaq zərurətini qarşıya qoymuşdur.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə yaranmış ilkin sənəd kütləsi və sənəd axını dinamik şəkildə sürətlə inkişaf etməkdədir. Sənəd kütləsi və axınına elektron resursların da daxil edilməsi bir tərəfdən onun həcminin artmasına, digər tərəfdən bu mənbələrin axtarışının mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

Sənəd-kommunikasiyaları sistemində ikinci səviyyə olmaq etibarilə sahə üzrə bibliografik ehtiyatın rolu daha da artmış, onun sisteminin yaranması, inkişafı və müasir vəziyyətinin öyrənilməsi bibliografiyaşünaslıq elmi qarşısında mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Məhz bu səbəblər “Müasir dövrdə Azərbaycanda

⁵Azərbaycan Respublikasında meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair Milli Proqram // Xalq qəzeti. – 2003, 18 fevral. – s. 4.

⁶Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair milli strategiya və fəaliyyət planı // Xalq qəzeti. – 2006, 23 mart. – s. 2-4.

⁷Atmosferin çirklənməsi problemi: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanasının rəsmi saytı. – URL: http://files.preslib.az/projects/azereco/az/eco_m2_5.pdf

ekoloji problemlərin bibliografik informasiya təminatı” adlı dissertasiya işinin mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Müasir dövrdə sənəduşnaslıq, informasiya nəzəriyyəsi, bibliografiyaşünaslıqda və bir sıra yaxın elm və fəaliyyət sahələrində informasiya tələbatının təzahür formalarına və digər əlaqədar məsələlərə xüsusi diqqət yetirilir. Bu səbəbdən də həmin tələbat dərindən təhlil edilir.

Mövcud problemə dair informasiya tələbatı və onun ödənilməsi sistemi məsələsi həmişə müxtəlif kitabxanaşünaslar və bibliografiyaşünasların tədqiqat obyektinə olmuşdur. Məsələn, görkəmli rus-sovet kitabxanaşünası N.S.Kartaşov, S.D.Koçotkov və digər alimlər bu problemlə bağlı tədqiqatlar aparmışlar⁸. Bu istiqamətdə MDB məkanında, Rusiya Federasiyasında sahə üzrə dissertasiya işləri müdafiə edilmişdir: “Информационная и просветительская деятельность библиотек в области экологии”⁹; “Методология информационного обеспечения мониторинга окружающей среды”¹⁰;

⁸Карташов, Н.С. Факторный анализ потребностей специалистов в библиотечных ресурсах // Науч. б-ки Сибири и Дальнего Востока, – 1972. Вып. 12. – с. 5-59. ; Келюх, А.А. Подготовка специалистов по предоставлению информационных, консультативно-логистических услуг экоагропроизводстве // Экономические студії, – 2014. № 4 (04), – с. 132-135. ; Коготков, С.Д. Некоторые вопросы теории информационных потребностей // НТИ. Сер.1. – 1979. №2, – с. 1-8. ; Некоторые теоретические проблемы разработки психологической модели поведения читателей / Тез. докл. и сообщ. конф. по итогам науч.-инф. работы Гос. б-ки СССР им. В.И.Ленина за 1982 г. – Москва, – 1983, – с. 44-46.; Формирование информационных потребностей // НТИ. Сер. – 1986. № 2, – с. 1-7. ; Котов, Э.М., Описание информационной потребности для информационно-поисковой системы // Известия ЮФУ, Технические науки, – 2007. №5, – с. 105-108. ; Турков, С.Л. Информационное обеспечение геоэкологических исследований // Региональная экология, – 2006. № 1-2, – с. 15-20. ; Федотова, Д.Н. Динамика информационно-библиографических потребностей специалистов на различных стадиях цикла «Наука-производство» // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1981. № 10, – с. 9-13.

⁹Егорова, Н.А. Информационная и просветительская деятельность библиотек в области экологии: / дис. кандидата педагогических наук. / – Москва, 2010. – 290 с.

¹⁰Дженюк, С.Л. Методология информационного обеспечения мониторинга окружающей среды: / дис.доктора географических наук / – Мурманск, 2002. –

“Исследование информационного обеспечения систем управления защиты окружающей среды”¹¹; “Информационное обеспечение управления охраной окружающей среды регионального уровня”¹².

İnformasiya tələbatı probleminə dair tanınmış rus biblioqrafiyaşünas alim S.P.Koqotkov tərəfindən müdafiə edilmiş dissertasiya işi¹³ bu sahəyə aydınlıq gətirmişdir. Ətraf mühitlə bağlı problemlərin kəskinləşməsi, tədqiqatların intensivləşməsi XX əsrin ən xarakterik fenomenlərindən biridir. “*Bu fenomen cəmiyyətin ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya mövzusunda dair alim və tədqiqatçıların informasiya tələbatının artmasına səbəb olur*”¹⁴.

Azərbaycan kitabxanaşünaslığı və biblioqrafiyaşünaslığında problemin ayrı-ayrı aspektlərinin tədqiqi əməkdar elm xadimi, prof. A.A.Xələfovun¹⁵, prof. Z.H.Əliyevin¹⁶, prof. X.İ.İsmayılovun¹⁷,

346 с.

¹¹Дербаль, М. Исследование информационного обеспечения систем управления защиты окружающей среды: / дис.кандидата технических наук / – СПб., 2003, – 149 с.

¹²Геннаденик, В.Б. Информационное обеспечение управления охраной окружающей среды регионального уровня: / кандидата технических наук дис. / – Тюмень, 2004. – 138с.

¹³Коготков, С.Д. Некоторые вопросы теории информационных потребностей // НТИ. Сер.1.– 1979. №2, – с.1-8.

¹⁴Зубов, А.А. Становление и первоначальное расселение рода «Homo» / А.А.Зубов. – СПб: Алетейя. – 2011. –с. 44-57.

¹⁵Xələfov, A.A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il elm və təhsilin xidmətində: monoqrafiya / A.A.Xələfov. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2009. – 210 s. ; XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf istiqamətləri: mülahizələr - Təkliflər və proqramlar / A.A.Xələfov. – Bakı: – 2006. – 106 s.; İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi // – Bakı: BDU, Humanitar elmlər seriyası, – 2004. № 3, – s. 316-327. ; İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, – 2005. № 2, – s. 5-17. ; İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika. – 2002, 17 aprel. – s. 4. ; Kitab öz “ünvan”ına çatdıqda oxunur: Yaxud müasir dövrdə kitabxana nəşriyyat münasibətlərinin bəzi xüsusiyyətləri // Azərbaycan. – 2002, 7 iyul. – s. 5. ; Müasir dövrdə Azərbaycanda elmi-tədqiqat işçilərinin və mütəxəssislərin biblioqrafik təminatının əsas istiqamətləri // – Bakı: ADU, Sosializmin təkmilləşməsi illərində Azərbaycanda elmi işçilərə kitabxana-

elmlər doktoru A.İ.Əliyeva-Kəngərli¹⁸, prof. K.M.Tahirovun¹⁹, dosent N.İ.İsmayılovun²⁰ və başqalarının əsərlərində nəzəri-metodoloji baxımdan əhəmiyyət kəsb edir.

bibliografiya xidməti, Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi, – 1985. – s. 49-55. ; Ölkəmizdə ilk fundamental elektron kitabxana // Xalq qəzeti. –2006, 18 fevral. – s. 6.

¹⁶Əliyev, Z.H. Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya tələbatçıları və onların bibliografik informasiya təminatının əsas amilləri // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – 2006. №1, – s. 55-66. ; Bibliografik informasiya sənəd informasiya tələbatının ödənilməsində mühüm vasitədir // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – 2004. №1, – s. 82-92. ; Bibliografik informasiya və onun elmi mahiyyəti // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, – 1998. – s. 17-25. ; Müasir dövrdə Azərbaycanda elmi-tədqiqat işçilərinin və mütəxəssislərin bibliografik təminatının əsas istiqamətləri // – Bakı: ADU, Sosializmin təkmilləşməsi illərində Azərbaycanda elmi işçilərə kitabxana-bibliografiya xidməti, Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi, – 1985. – s. 49-55. ; Kitabxana işçisi nəyi bilməlidir // Azərbaycan gəncləri. – 2006, 8 dekabr. – s. 4.

¹⁷İsmayılov, X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): monoqrafiya / X.İ.İsmayılov. – Bakı: – 2000. – 440 s. ; Kitabxana menecmentinin əsasları. Dərs vəsaiti. / X.İ.İsmayılov. – Bakı: – 2005. – 199 s. ; Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının bibliografik informasiya təminatı / X.İ.İsmayılov, N.İ.İsmayılov // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, – Bakı, – 2007. Bur.7, – s. 318-320.

¹⁸Əliyeva-Kəngərli, A.İ. AMEA MEK-80 // – Bakı: AMEA MEK Elmi Əsərləri, – 2003. – s. 1-24. ; Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. – Bakı: Elm, – 2007. – 394 s. ; Müstəqillik dövründə MEK fondlarının formalaşması // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və informasiya, – 2010. № 1, – s. 32-40.

¹⁹Tahirov, K.M. Dünya milli kitabxanaları: M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Dərs vəsaiti / K.M.Tahirov, elmi red. A.Xələfov. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2013. – 211 s. ; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası müstəqillik illərində // – Bakı: Kitabxanaşünaslıq və informasiya. – 2010. № 1. – s. 14-31.

²⁰İsmayılov, N.İ. Azərbaycan SSR-də tibb işçilərinin peşə tələbatının öyrənilməsi əsasında təbabət üzrə məhəlli sənəd axımının təhlili // – Bakı: Sənəd axımı və elmin müxtəlif sahələrinin bibliografik təminatı problemləri, Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi, – 1986. – s. 73. ; Kitabxanalarda bibliografik işin təşkili və metodikası. / N.İ.İsmayılov, X.T.Ağayeva – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2018. – 183 s.

Bu istiqamətdə respublikanın qabaqcıl kitabxanaları olan Azərbaycan Milli Kitabxanası, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Respublikası Elmi-Tibb Kitabxanası və BDU-nun Elmi Kitabxanasında mühüm işlər görülmüşdür.

Bütövlükdə, bu elmi-tədqiqat əsəri ölkəmizdə ekologiya üzrə mütəxəssislərin biblioqrafik-informasiya təminatına həsr olunmuş ilk orijinal dissertasiya işidir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin tədqiqat obyektini Azərbaycan Respublikasında ekologiya üzrə ilkin sənəd və biblioqrafik informasiya təminatı sistemi, predmetini isə bu sistemin inkişafı, müasir vəziyyəti və perspektivləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyada qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd Azərbaycan Respublikasında ekologiya üzrə ilkin sənəd və biblioqrafik informasiya təminatı sisteminin təşəkkülü, inkişaf mərhələləri, müasir vəziyyətinin tədqiqi və təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyən edilməsidir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı elmi vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Dünyada və Azərbaycanda ekoloji fikrin meydana gəlməsi səbəblərini araşdırmaq;

- Ekologiya sahəsində elmi fikirlərə dair ilkin sənədlərin yaranması və inkişaf ənənələrini müəyyən etmək;

- Ekologiya üzrə sənəd kütləsinin tarixi formalaşması prosesini izləmək;

- Ekologiyaya dair müasir informasiya tələbatının spesifik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

- Ekologiya sahəsində mütəxəssislərin kitabxana-biblioqrafik informasiya təminatı sisteminin yaranması və inkişafının müasir vəziyyətini tədqiq etmək;

- Ekologiya üzrə informasiya resurslarının inkişaf meyilləri və qanunauyğunluqlarını araşdırmaq.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat zamanı mahiyyətinə görə universal xarakter daşıyan müasir kitabxana işində ekoloji istiqamətin yeri və mövqeyinin müəyyənləşdirilməsi, insan fəaliyyətində ətraf mühitin mühafizəsi, ümumi elmi fəaliyyətdə ekologiya elmi, sənəd-

informasiya tələbatçılarının tərkibində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində çalışan və ekologiya elmi ilə məşğul olanlar, ümumi sənəd axını və kütləsinin tərkibində sahə üzrə sənədlərin yeri və mövqeyinin müəyyənləşdirilməsi üçün ümumidən xüsusiyyətdə doğru fəlsəfi-məntiqi təhlil metodundan istifadə edilmişdir. Öyrəndiyimiz sahə üzrə sənəd-informasiya tələbatının, digər əlaqədar sualların araşdırılması üçün müşahidə, sosioloji sorğu metodundan, sorğunun nəticələrinin təhlili üçün statistik təhlil metodu da geniş tətbiq olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Dünyada və Azərbaycanda ekologiya üzrə elmi fikirlərə dair ilkin sənədlərin yaranması, formalaşması və inkişaf əhəmiyyətlərinin öyrənilməsi və geniş təhlili Azərbaycanda bu sahədə ciddi tədqiqatların aparılmasına imkan verir.

2. Azərbaycanda ekoloji elmlər sahəsində ali təhsilli kadrların hazırlanması, yeni-yeni ixtisasların yaradılması, fakültələrin açılması nəzərə alınaraq, ətraf mühitin qorunması üzrə dövlət idarəetməsi, praktiki fəaliyyət, ekologiya elminin və təhsilinin inkişafı üçün informasiya tələbatının öyrənilməsi biblioqrafik informasiya təminatının ödənilməsinə şərait yaradır.

3. Respublikanın irimiqyaslı kitabxanalarında aparılan araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, bu sahə üzrə ixtisaslaşmamış aparıcı kitabxanaların fondlarında bəhs etdiyimiz sahə üzrə kitabların payı çox azdır.

4. Bu sahə üzrə sənəd informasiya tələbatının detallı şəkildə araşdırılması biblioqrafik informasiya təminatının səviyyəsi haqqında fikir irəli sürmək və ümumiləşdirmək mümkündür.

5. Ekologiya üzrə aparılan müasir ənənəvi və elektron biblioqrafik fəaliyyət, biblioqrafik təminat sistemi, eləcə də kitabxanalarda soruq-biblioqrafiya aparatının öyrənilməsi üçün bu sahədə çap və elektron sənəd axını və sənəd kütləsinin lazımi səviyyədə təhlil edilməsi üçün əlverişlidir.

6. Müxtəlif tarixi mərhələlərdə, eləcə də müasir dövrdə Azərbaycanda nəşr edilmiş çap məhsullarından ibarət ümumi sənəd kütləsinin tərkibində ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə sənəd kütləsinin yeri və rolunu əks etdirən retrospektiv vəsait yaradılmadığı

üçün informasiya sərhəddinin genişləndirilməsi baxımından bu tipli mənbələrin tərtib edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

7. Bəhs edilən sahəyə dair ənənəvi və elektron biblioqrafik informasiya resurslarının yaradılması üzrə ən mühüm işlər Azərbaycan Milli Kitabxanası və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının əməkdaşları tərəfindən yerinə yetirilir. Bu fəaliyyət, sənəd informasiya və kitabxana-biblioqrafik informasiya təminatı sahəsində mütəxəssislərin tələbatının müəyyən hissəsinin ödənilməsinə cavab verir.

8. İrimiqlaşlı kitabxanaların oxucuları arasında aparılan anket sorğusu əsasında ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair ədəbiyyata böyük marağın olduğu, lakin müasir sənəd axını və kütləsinin bu marağa uyğunsuzluğu müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar ilkin sənəd kütləsi və axınının genezisi, inkişaf mərhələləri, müasir vəziyyəti kompleks şəkildə ilk dəfə olaraq bu dissertasiya işində aşağıdakı istiqamətlərdə tədqiqata cəlb edilir:

- Azərbaycanda ekoloji fikrin meydana gəlməsi səbəbləri biblioqrafiaşünaslıq baxımından ilk dəfədir ki, araşdırılır;

- ekologiyaya üzrə elmi fikirlərə dair ilkin sənədlərin yaranması və inkişaf əhəmələri ilk dəfədir ki, müəyyən olunur;

- ekologiya üzrə sənəd kütləsinin formalaşması prosesi ilk dəfədir ki, müasir elmi metodlar əsasında izlənilir;

- ekologiya üzrə istifadəçilərin informasiya tələbatının xüsusiyyətləri və bu sahədə kitabxana-biblioqrafik informasiya təminatı sisteminin yaranması və inkişafının müasir vəziyyəti kompleks şəkildə ilk dəfədir ki, araşdırılır;

- ekologiya üzrə informasiya resurslarının inkişaf meyilləri və qanunauyğunluqları ilk dəfədir ki, meydana çıxarılır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti ondadır ki, ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə mütəxəssislərin informasiya təminatı sistemi, sahə üzrə informasiya tələbatının xüsusiyyətlərinin tədqiqat prosesində iddiaçı tərəfindən əldə edilmiş nəticələr, irəli sürülən təklif və tövsiyələrdən müasir biblioqrafiaşünaslığın elmi arsenalının genişləndirilməsində və

kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin bütün səviyyələrində müvafiq kursların tədrisində istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın məzmunu, əsas müddəaları və nəticələri öz əksini müəllifin respublika və xarici ölkələrdə çap etdirdiyi elmi məqalələrdə, müxtəlif elmi konfranslardakı məruzələrin tezislərində tapmışdır.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə əlaqədar müəllifin yerli və xarici elmi jurnallarda 12 elmi məqaləsi, çap olunmuşdur. Bunlardan 7-i Azərbaycan və 5-i Rus dilindədir.

Dissertasiya işinin mövzusu üzrə müəllifin respublika və xaricdə keçirilmiş elmi konfranslarda 7 tezisi. çap olunmuşdur. Bunlardan 3-ü Azərbaycan, 4-ü Rus dilindədir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Tədqiqat işi “Giriş”, 3 fəsil, 7 yarımfəsil və “Nəticə”dən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 250667 işarə təşkil edir. Dissertasiyanın struktur bölmələri olan Giriş - 16774, I fəsil - 75911, II fəsil - 80922, III fəsil - 69558, Nəticə - 7490 işarədən ibarətdir.

II. DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin “**Giriş**”ində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın obyektı və predmeti, qarşıda duran məqsəd və vəzifələri, işin elmi yeniliyi, təcrübə əhəmiyyəti, aprobasiyası və s. şərh edilmişdir.

Dissertasiyanın I fəslı “**Ekologiya elmi üzrə informasiya tələbatının formalaşması**” adlanır və 2 yarımfəsildən ibarətdir.

“Ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya elminin inkişafı bu sahə üzrə sənəd-informasiya tələbatının formalaşmasının əsas amili kimi” adlı birinci yarımfəsildə Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi kifayət qədər geniş inkişaf etmiş bir ictimai fəaliyyət sahəsi olduğu, bu səbəbdən də həmin sahə üzrə geniş ictimai informasiya tələbatının formalaşdığı, sahənin dövlət səviyyəli idarə edilmə-

sini Prezidentin idarəsi altında Prezident Adminstrasiyası, digər icra orqanı olan Nazirlər Kabineti və ixtisaslaşdırılmış idarəetmə-icra orqanı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin həyata keçirməsi, bu sahədə milli qanunvericiliyin Milli Məclis tərəfindən hazırlanması məsələlərinə toxunulmuşdur.

Ölkədə ekoloji təhsil sisteminin inkişafı, 2012-2013-cü illərdə ölkənin 13 ali məktəbində ekoloji istiqamətdə kadr hazırlığının həyata keçirilməsi, sahə üzrə intensiv sənəd-informasiya tələbatına malik QHT sektorunun bu sahə üzrə sənəd-informasiya və biblioqrafik təminatının əhəmiyyəti məsələləri önə çəkilmişdir.

I fəslin ikinci yarım fəslə **“Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət və ekologiya üzrə informasiya tələbatının xüsusiyyətləri”** adlanır. Yarım fəsildə sənəd-kommunikasiyalar sistemində fəaliyyət göstərən təsisatlardan bəhs edilmiş, prof. A.A.Xələfov, prof. Z.H.Əliyev, dos. N.N.İsmayılov, rus alimləri M.A.Briksman, A.V.Sokolov, O.P.Korşunov, D.Y.Koqotkov, E.K.Bespalova, eləcə də V.Baraxnin, A.Fedotov, V.Stupkin, E.Kotov və başqalarının sənəd-kommunikasiya sisteminin yaradılması və öyrənilməsindəki elmi-nəzəri fəaliyyətləri haqqında məlumat verilmişdir.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə informasiya təminatının bir sıra sahəvi fərqlərə malik olması, həmin fərqlərin bu sahənin özünün xüsusiyyətlərindən və bu sahədə olan informasiyaya ictimai tələbatdakı fərqlərdən irəli gəldiyi, ətraf mühitin mühafizəsinin ildən-ilə daha yüksək aktualıq kəsb etməsinin bəhs edilən tələbatın da intensivləşməsinə səbəb olması məsələləri nəzərdən keçirilmiş, müasir sahəvi biblioqrafik istiqamətlərdə informasiya tələbatının strukturunun təhlilinə xüsusi diqqət yetirildiyi vurğulanmışdır.

Bu fəsildə elmi işin mövzusu üzrə tədqiqatın tərkib hissəsi kimi aparılan anket sorğusunun nəticələri təhlil edilmişdir.

Respondentlərin içərisində AMEA-nın müxtəlif institutlarının işçiləri (AMEA-nın 10 institutunun cəmi 38 nəfər əməkdaşı, onlardan 10 nəfəri Radiasiya Problemləri İnstitutunun, 9 nəfəri Coğrafiya İnstitutunun, 7 nəfər isə Zoologiya İnstitutunun əməkdaşları), BDU-nun əməkdaşları (cəmi 7 nəfər, onlardan 6 nəfər Ekologiya və Torpaqsünaşlıq fakültəsinin əməkdaşları), digər ali təhsil müəssisələri-

nin əməkdaşları üstünlük təşkil etmişdir. Respondentlərdən cəmi 6 nəfəri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşı olmuşdur.

Respondentlərin vəzifələrinə gəldikdə isə, anket sorğusunda 15 müxtəlif vəzifə göstərilmişdir. Bunların içərisində ilk yerləri aparıcı elmi işçi (7 nəfər), laboratoriya müdiri (7 nəfər), böyük elmi işçi (5 nəfər), kiçik elmi işçi (5 nəfər) tutur. Digər vəzifələrin təmsilçilərinin sayı 1-3 nəfər arasında dəyişir.

Respondentlərin elmi-pedaqoji dərəcəsinə gəldikdə isə belə dərəcə 10 nəfər respondentdə olmuşdur. Bunlardan 1 nəfəri professor, 7 nəfəri dosent, 2 nəfəri assistent olmuşdur.

Anket sorğusunda iştirak edən respondentlərin yaş bölgüsü də maraqlıdır. Onların yaşı 21-dən 69-a qədər dəyişir. Bunlardan ən çoxu 44 və 48 yaşında olan respondentlərdir (hər birindən 4 nəfər). Qalan hər bir yaş üzrə respondentlərin sayı 2 və ya 3 nəfərdir.

Beləliklə, bu anket sorğusu öyrəndiyimiz sahə üzrə informasiya tələbatçıları barədə çox dəyərli məlumat mənbəyi olmuşdur. Təəssüf ki, bir çox mütəxəssislər anket blankı alsalar da, onlara cavab yazmamış və geri qaytarmamışlar. Yəni, paylanan 330-dan çox anket blankından üçdə biri cavablanaraq geri qaytarılmışdır. Lakin buna baxmayaraq bu anket sorğusu respublikda ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya elmi üzrə bu növlü ilk tədqiqat kimi çox əhəmiyyətlidir.

Tədqiqat işinin ikinci fəslinin adı **“Ekologiya elmi üzrə sənəd kütləsi və axınının vəziyyəti”** dir və iki yarım fəsildən ibarətdir.

İkinci fəslin birinci yarım fəslini **“Ekologiya elmi üzrə sənəd kütləsinin xüsusiyyətləri”** adlanır. Burada ətraf təbii mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə sənəd kütləsinə malik dövlət idarəetmə orqanına məxsus kitabxananın (Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin) və həmin nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən Orhus İnformasiya Mərkəzinin, BDU-nun Elmi Kitabxanasının və digər tədqiq edilən kitabxanaların fondunda ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə formalaşmış əhəmiyyətli sənəd kütləsi təhlil edilmiş, respublikanın bu sahə üzrə ixtisaslaşmamış aparıcı kitabxanalarının fondlarında bəhs edilən sahə üzrə kitabların faiz payı göstərilmişdir.

Öyrənilən sahə üzrə sənəd kütləsinin digər biblioqrafik modeli olan və kitabxananın fondunda toplanmış sənəd kütləsinin tərkibini müxtəlif aspektlərdən açan kataloq və kartotekalar haqqında geniş məlumat verilmişdir.

II fəslin ikinci yarımfəsləli **“Ekologiya elmi üzrə sənəd axınının yaranması və xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu yarımfəsilə ekologiya elmi və ətraf mühitin mühafizəsi fəaliyyəti üzrə sənəd-kommunikasiya sistemini diqqət cəlb edən digər bir tərkib hissəsi olan bu sahə üzrə sənəd axını tədqiq edilmişdir. Tədqiqat işinə daxil edilmiş kitabxanaların fondunun tərkibi, quruluşu öyrənilmiş, intensiv sənəd axını nəticəsində sənəd fondunun artması, fondun tərkibinin dinamikası ayrı-ayrı illərin hesabatlarına əsasən araşdırılmışdır.

Dövlət Proqramında qarşıya qoyulan vəzifələrdən çıxış edərək 2009-cu ilin sentyabr ayının 1-dən 10-a kimi Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən respublika ərazisində kitabxanalarda monitorinq keçirilmişdir. Həmin tədqiqatda inzibati aidiyyətindən asılı olmayaraq respublikada olan kitabxanaların fəaliyyəti öyrənilmişdir.

Həmin statistik monitorinqin keçirilməsindən sonra, onun nəticələrini özündə əks etdirən statistik bülleten nəşr edilmişdir. Bu bülletenin bizim mövzu üçün maraq kəsb edən cəhəti respublika kitabxanalarında formalaşmış sənəd kütləsi fondu barədə də maraqlı məlumat verməsidir. Bu statistik tədqiqatın nəticələri Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya sahəsinin kitabxana-biblioqrafik təminatı məsələsinin öyrənilməsi üçün də əhəmiyyətlidir.

Bu monitorinqin nəticələrinə görə respublikamızda hansı nazirliyə, baş idarəyə aid olmasından asılı olmayaraq 8.507 kitabxana mövcud olmuşdur. *“Bu kitabxanaların fondunda cəmi 110.994.331 nüsxə sənəd olmuşdur ki, bu da ictimai istifadə üçün yaradılmış sənəd kütləsinin əksər hissəsini təşkil edir”*²¹.

²¹Əliyeva, İ.Z. Azərbaycanda ekologiya üzrə biblioqrafik resursların müasir aspektləri // “Kitabxana-informasiya elmi: tədris və təcrübədə yeni çağırışlar” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, - Bakı, - 20 may, - 2016. - s. 268-272.

Bizin tədqiq etdiyimiz itabxanalarda elektron kataloqların yaradılması sahəsində işlərin zamanın tələblərindən xeyli geri qalması tələbatçıların lazımı biblioqrafik informasiyanı onlayn şəkildə bütün gün ərzində fasiləsiz olaraq əldə etməsinə imkan vermir. Bu sahə üzrə problemlərin yığılıb qalmasının səbəblərindən biri də, respublikamızda indiyə qədər heç kimin ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə sənəd kütləsi və fondun formalaşması və inkişafı məsələsini dərinlən elmi təhlil edən elmi əsərlərin - məqalələrin, kitabların yazılmamasıdır. Başqa sözlə, təqdim edilən tədqiqat bu problem üzrə ilk təcrübədir. Burada araşdırılan məsələlər və əldə olunan elmi nəticələr, şübhəsiz ki, ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya elminin sənəd-informasiya təminatı sisteminin optimallaşdırılmasında və tələbatçıların sorğularının tam və operativ ödənilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Tədqiqat işinin III fəslı “**Ekologiya elmi və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə biblioqrafik informasiya təminatı sisteminin vəziyyəti və inkişaf perspektivləri**” adlanır və üç yarımfəsildən ibarətdir.

Bu fəsildə Orhus Proqramı çərçivəsində yaradılmış İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzinin biblioqrafik fəaliyyətindən bəhs edilir. *“Mərkəzdə sistemli kataloq yaradılıb, ən müxtəlif biblioqrafik və faktoqrafik sorğulara cavablar verilir. Mərkəzin fondu siyahı formasında, həm də kompüterdə tərtib edilmiş kataloqda öz əksini tapır. Lakin burada kitabxana-biblioqrafik bilikləri olmayan işçilər çalışır. Bu səbəbdən kataloqda sənədlərin təsviri və düzülüşü heç bir standartda uyğun gəlmir”*²².

Sevindirici haldır ki, son zamanlar Mərkəzin fondunda olan nəşrlər (kitablar) barədə biblioqrafik məlumat Mərkəzin İnternet səhifəsində yerləşdirilmişdir ki, bu da Mərkəzə gəlmədən onun fondunda olan kitablar barədə biblioqrafik məlumat əldə etməyə imkan verir.

²²Əliyeva, İ.Z. 6.Azərbaycanda ekologiya üzrə biblioqrafik verilənlər bazasının yaradılması sahəsində kitabxanaların təcrübəsi // - Bakı: Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal, - 2013. №2, - s. 132-142.

Hər il ərzində Mərkəzdən təxminən 240 oxucu istifadə edir. Bunlar nazirliyin əməkdaşlarından, tələbələrdən, müəllimlərdən, jurnalistlərdən ibarətdir. Mərkəzdə 5 kompüter oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Ekoloji maariflənmə yönündə 2014-cü il üçün 10 sərgi, 2 kitab təqdimatı, 1 kitab müzakirəsi, 5 diskussiya həyata keçirilmişdir ki, bunların hər birində tələbatçılara digər məlumatlarla yanaşı, bibliografik informasiya da çatdırılır.

Mərkəzin kiçik miqyası, az fondu və bir işçinin işləməsi burada bibliografik fəaliyyətin digər istiqamətlərinin həyata keçirilməsinə imkan vermir. 2021-ci il üçün Mərkəz Nazirliyinin departamentləri ilə birlikdə 50 ətraf mühit ekoloji istiqamətli tədbirlər həyata keçirmişdir.

“Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ənənəvi bibliografik informasiya təminatı” adlı birinci yarımfəsildə tədqiqat işinə daxil edilmiş kitabxanalarda yerinə yetirdiyi ictimai funksiyalardan çıxış edərək həyata keçirilən bibliografik fəaliyyətin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, kitabxanada soraq-bibliografiya aparatının (SBA) təşkili; müxtəlif məqsəd və oxucu istiqamətli bibliografik vəsaitlərin tərtibi; bibliografik informasiya xidməti; soraq-bibliografiya xidməti; tövsiyə-bibliografiya fəaliyyəti; metodiki iş və məsləhətlər; bibliografik biliklərin təbliği; bibliografik iş sahəsində elmi-tədqiqat işi kimi istiqamətlərdə təsnifləşdirilmişdir.

“Azərbaycan kitabxanalarında ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə elektron bibliografik informasiya təminatının vəziyyəti” adlı ikinci yarımfəsildə kitabxana-bibliografik proseslərin avtomatlaşdırılması, respublika kitabxanalarının fondunda yaşayış məntəqələrinin növünə görə elektron sənədlərin paylanması məsələləri açılmışdır.

Hər bir sahə üzrə aparıcı mütəxəssislərlə əlaqə üçün informasiya, sahə üzrə kitabxanada mövcud olan ənənəvi sənəd fondları haqqında məlumat, tədqiqatçılar üçün faydalı olacaq Web saytların linkləri verilən elm və fəaliyyət sahələri üzrə tədqiqat bələdçilər, kitablar, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə dərc edilmiş məqalələr və digər sənədlər haqqında bibliografik informasiyanı özündə əks etdirən göstəricilər, çox sayda elektron kitablara, eləcə də digər çap nəşrlərinə

(yəni, onların elektron versiyalarına) əlyətərliliyi təmin edən elektron kitablar və mətnlər, elektron jurnallar və İmic Verilənlər bazaları haqqında bilgi verilmişdir.

Fəslin **“Ekologiya üzrə ilkin sənəd və biblioqrafik informasiya təminatının inkişaf perspektivləri”** adlı üçüncü yarımfəslində tədqiqat nəticəsində mövzu ilə əlaqədar aşkara çıxarılmış problemlər və onların həlli yolları göstərilmişdir.

Beləliklə, məlum olmuşdur ki, sahə üzrə ayrı-ayrı nəşr tiplərinə aid olan sənədlərin çeşidi ilə bağlı xüsusən də rəsmi, soraq və tədris nəşrləri kifayət qədər geniş deyildir, sahə üzrə göstərilən nəşr tiplərinə aid ədəbiyyatın daha geniş çeşiddə nəşr edilməsinə, yayılmasına ehtiyac vardır. Tədqiqat sahəsinin ölkəmiz üçün böyük əhəmiyyət kəsb etməsinə, ölkədə sahə üzrə nazirliyin olmasına baxmayaraq hələ də ixtisaslaşdırılmış elmi, istehsalat xarakterli dövrü nəşr buraxılmır və sənəd axınının tərkibində belə nəşrin yerinin boş olduğu görünür. Apardığımız tədqiqat ancaq bir aspekti - sahənin sənəd-informasiya təminatını əhatə edir ki, daha geniş aspektdə tədqiqat aparmağa, bu sahəni Azərbaycan xalqının gələcəyi üçün yeniləşdirməyə ehtiyac vardır. Sahə üzrə biblioqrafik vəsaitlər sisteminin təkmilləşdirilməsi təkcə milli ədəbiyyatı əks etdirən biblioqrafik vəsaitlərin hazırlanması və nəşri ilə məhdudlaşmamalıdır. Öyrəndiyimiz sahə üzrə elektron biblioqrafik resursların təkmilləşdirilməsi problemi günün aktual məsələlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir.

NƏTİCƏLƏR

1. Ətraf mühitin qorunması üzrə dövlət idarəetməsi, praktiki fəaliyyət, ekologiya elminin və təhsilinin fəaliyyət göstərməsi üçün informasiya tələbatının öyrənilməsi vacibdir.

2. Tədqiqat çərçivəsində tərəfimizdən bəhs edilən sahənin aparıcı müəssisələrinin kontingentinin peşə, vəzifə və digər parametrləri öyrənilmiş və ilk dəfə olaraq bu sahə üzrə anket sorğusu keçirilmiş, 330 sahə mütəxəssisinə xüsusi tərtib edilmiş anket sorğusu paylanmışdır. Məlum olmuşdur ki, tələbatçıların əksəriyyəti - 80%-dən çoxu informasiya axtarışı üçün kitabxanalara (ilk növbədə elmi)

müraciət edir, bibliografik vəsaitlərdən - göstəricilərdən, kataloq və kartoteka sistemindən istifadə edir. Tələbatçılar təkcə ekologiyanın ayrı-ayrı sahələri, həm də təbiət elmlərinə dair informasiya tələbatlarının intensivliyi ilə seçilir. Respondentlər ənənəvi mənbələrlə yanaşı, onlayn informasiya resurslarına da tez-tez müraciət edirlər.

3. Respublikanın bu sahə üzrə ixtisaslaşmamış aparıcı kitabxanalarının fondlarında ekologiya üzrə kitabların faiz payı çox azdır. Tədqiq edilən fondların tərkibində öyrəndiyimiz sahəyə dair kitabların içərisində dil baxımdan ilk yeri rus dilində, ikinci yeri isə Azərbaycan dilində kitablar təşkil edir. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası və Azərbaycan Milli Kitabxanasının dövrü nəşrlər fondu bu baxımdan daha zəngindir və bura respublikada çıxan dövrü nəşrlərlə yanaşı, xarici dövrü nəşrlər də daxil olur.

4. İndiyədək ən erkən zamanlardan müasir dövrə kimi Azərbaycanda nəşr edilmiş sənədlərdən ibarət sənəd kütləsinin tərkibində ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə sənəd kütləsinin yeri və rolunu əks etdirən retrospektiv vəsait hazırlanmamışdır. Bu funksiyanı qismən də olsa və çox dar xronoloji əhatədə 2009-cu ildə Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən tərtib və nəşr edilmiş “Azərbaycan ekologiyası - 10 ildə” adlı retrospektiv elmi-köməkçi bibliografik göstərici yerinə yetirmişdir.

5. Aşkara çıxarılmışdır ki, idarə aidiyyətindən asılı olmayaraq Respublikada 8.507 kitabxana mövcud olmuşdur. Bu kitabxanaların fondunda cəmi 110.994.331 nüsxə sənəd olmuşdur. Tədqiq olunan mövzu üçün əhəmiyyət kəsb edən 8 aparıcı kitabxana və bir ixtisalaşdırılmış fond da formalaşmış sənəd kütləsinin ümumi parametrləri və onun tərkibində bizi maraqlandıran sənədlərin payı araşdırılmışdır.

Məlum olmuşdur ki, bizi maraqlandıran tematikaya dair sənədlərin ən yüksək konsentrasiyası Orhus Proqramı çərçivəsində yaradılmış İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzinin sənəd fonduna məxsusdur.

Bu fond bizim tədqiq etdiyimiz kitabxananın ümumi fondunda ətraf mühit və ekologiya üzrə kütlənin, onun aparıcı hissəsi olan kitabların xüsusi çəkisinin ən yüksək göstəricilərinə malikdir ki, bu da faiz baxımdan müvafiq olaraq 46% və 31,4% təşkil edir.

Növbəti yerdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində Arxiv İnformasiya Fondunun Elmi-Texniki Kitabxanasının fondu durur. Burada sahə üzrə kitabların xüsusi çəkisi gözlənilən qədər də yüksək deyildir və 2,4% təşkil edir.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının fonduna yönələn sənəd axını nəticəsində 25 il ərzində ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya üzrə Azərbaycan dilində kitablar intensiv artaraq 49 addan 430 ada qədər, rus dilində kitablar artaraq 610 addan 1650 ada qədər çoxalmışdır.

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fonduna daxil olan sənəd axını 1,5-1,2% arasında dəyişir. Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının fondunda 2011-ci illə müqayisədə 2012-ci ildə kitabxananın fonduna daxil olan sənəd axınının ayrı-ayrı tərkib hissələri 0,35%-dən 2,46%-ə qədər artım nümayiş etdirmişdir.

AMEA akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun kitabxanasının fondunda 2014-cü ilin məlumatlarına əsasən bütün növdən olan sənədlərin miqdarı 55.000 nüsxə olmuşdur və 2014-cü il ərzində fonda 60 nüsxəsi kitab olmaqla 437 nüsxə yeni sənəd daxil olmuşdur. Kitabxananın sənəd kütləsinə daxil olan sənəd axınının 1,146% olması müəyyənləşdirilir.

Son illər ərzində Respublika Elmi-Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının fonduna daxil olan sənəd axını orta hesabla 0,28% artım nümayiş etdirir ki, bu da fondun daima yeniləndiyini sübut edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının fonduna son 13 il ərzində daxil olan sənəd axınının tərkibində ekologiya mövzulu kitabların ən yüksək faiz dərəcəsi 2005-ci ilə - 1,15%, daha sonra 2008-ci ilə - 1,13%, ən aşağı pay isə 2003-cü ilə - 0,51% və 2010-cu ilə - 0,50% aiddir.

6. Azərbaycanın bu sahə üzrə ən əsas kitabxanalarının təcrübəsi ümumiləşdirilmiş və onların sənəd kütləsi və axını baxımından fəaliyyəti təhlil edilmiş və müəyyənləşdirilmişdir ki, bu kitabxanalarda bibliografik təminatın bir çox istiqamətləri həyata keçirilməkdədir. Həmin kitabxanaların əksər hissəsi bəhs etdiyimiz sahə üzrə soraq-bibliografiya aparatını (SBA) təşkil edir, soraq bibliografiya xidməti, tövsiyə-bibliografiya fəaliyyəti həyata keçirirlər.

Respublikada bu sahə üzrə bibliografik təminatda 2009-cu ildə Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən tərtib və nəşr edilmiş “Azərbaycan ekologiyası-10 ildə”, “Yeni kitablar”, “Birillik Azərbaycan Kitabıyyatı”, Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının hazırladığı “Ekologiya, ətraf mühit və sağlamlıq” və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının tərtib etdiyi “Ekologiya” adlı bibliografik informasiya resurslarının əhəmiyyəti qeyd edilməlidir.

7. Apardığımız tədqiqatlar nəticəsində respublikanın bir sıra aparıcı kitabxanalarında bəhs edilən sahə üzrə formalaşmış sənəd kütləsi, onların fondlarına daxil olan sənəd axınının xüsusiyyəti, sənəd axınının tərkibində bəhs edilmiş mövzu üzrə sənədlərin (o cümlədən elektron sənədlərin) xüsusi çəkisi müəyyənləşdirilmiş, bu sahədə aparılan bibliografik fəaliyyətin (o cümlədən elektron formada), bibliografik təminatın müxtəlif istiqamətləri təhlil edilmişdir.

Aparılan araşdırmalar belə bir fikrə gəlməyə əsas verir ki, tədqiq etdiyimiz kitabxanaların böyük əksəriyyətində həm bütün fond, həm də onun tərkib hissəsi olan təbiətin mühafizəsi və ekologiya üzrə kitab kolleksiyalarına aid sənəd axını stabil müsbət parametrlərə malikdir.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya elmi sahəsində kitabxana-bibliografik təminat mövcud ictimai informasiya tələbatını müəyyən qədər ödəyə bilər. Lakin bu vəziyyət kitabxanaçıları, bibliografları arxayın etməməli, bu sahədə işin yaxşılaşdırılması üzrə mövcud ehtiyat imkanları nəzərə alınmalı, qabaqcıl dünya təcrübəsi öyrənilməli və tətbiq edilməlidir.

Son olaraq müasir dövrdə Azərbaycanda ekoloji problemlərin bibliografik informasiya təminatı ilə bağlı aşağıdakı tövsiyələri irəli sürməyi məqsədəuyğun hesab edirəm:

- ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi problemi dövlət qarşısında duran prioritet məsələ kimi tədqiq edilərək bu yönümdə onun informasiya dəstəyinin öyrənilməsi;
- yeni nəşrlərlə kitabxanaların komplektləşdirilməsilə yanaşı bu sahədə olan artıq mövcud olan tanınmış verilənlər bazasının imkanlarının tədqiq edilməsi və onların kitabxanalara tətbiq edilməsi;

- ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə biblioqrafik-informasiya xidmətində verilənlər bazaları və meta-axtarış informasiya sistemlərinin imkanlarının tədqiq edilməsi;
- Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ölkəşünaslıq biblioqrafik-informasiya elektron verilənlər bazasının yaradılması perspektivlərinin tədqiq edilməsi.

**Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı elmi işlərdə
öz əksini tapmışdır:**

1. Azərbaycan Dövlət Respublika Elmi Tibb Kitabxanasında tibbi ekoloji ədəbiyyatın qısa biblioqrafik siyahısı // - Bakı: Azərbaycan Təbabətinin müasir nailiyyətləri, - 2012. №3, - s. 97-99.
2. Azərbaycanın biblioqrafik verilənlər bazalarında ekologiyaya dair ədəbiyyatın əks olunması // Ekoloji 2012 Sempozyumunun Bildiri Özetleri, - Kilis, - 03-05 mayıs, - 2012, - s. 465-466.
3. Ekologiya üzrə informasiya tələbatı həmin sahənin sənəd-kommunikasiyalar sisteminin əsas tərkib hissəsi kimi // “Kitabxana-informasiya və nəşriyyat fəaliyyətinin müasir problemləri” adlı gənc tədqiqatçıların respublika elmi konfransının tezləri, - Bakı, - 18 may, - 2012, - s. 33-35.
4. Информационные возможности библиотек в формировании экологической культуры населения // - Горно-Алтайск: Мир науки, культуры, образования, - 2012. №6. - с. 400-401.
5. Роль библиотек в пропаганде экологических знаний // Материалы IV Международной научно-практической интернет-конференции «Психология и педагогика: традиции и инновации», - Ставрополь, - 1 июня, - 2012 г. - с. 224-225.
6. Azərbaycanda ekologiya üzrə biblioqrafik verilənlər bazasının yaradılması sahəsində kitabxanaların təcrübəsi // - Bakı: Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal, - 2013. №2, - s. 132-142.

7. Ekologiya üzrə biblioqrafiyanın bəzi nəzərə məsələləri // - Bakı: AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Elmi Əsərləri, - 2013. №13, - s. 114-119.
8. Ekoloji ədəbiyyatın mövcud vəziyyəti // - Bakı: Pedaqoji Universitetin Xəbərləri: Təbiət elmləri seriyası, - 2013. №4, - s.98-101.
9. Ekoloji biliklərin təbliği // Zərifə xanım Əliyevanın 90 illik yubileyi ilə əlaqədar keçirilmiş elmi-praktik seminarın tezisləri, - Bakı, - 25 aprel, - 2013, - s. 8-9.
10. Библиографическая информация по экологии в системе библиографических средств Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики // - Киев: Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць, - 2013. №12, - с. 173-175.
11. Особенности формирования экологической библиографии в Азербайджане в годы независимости // - Тольятти: Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология, - 2013. №4, - с.14-17.
12. О научно-исследовательских аспектах библиографической информационной системы по экологии // - Горно-Алтайск: Мир науки, культуры, образования, - 2013. №4, - с.305-307.
13. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə cari biblioqrafik vəsaitlər sisteminin bəzi xüsusiyyətləri // - Bakı: Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, - 2014. №2, - s. 56-61.
14. Milli biblioqrafiyanın inkişafının bəzi məsələləri və Azərbaycan kitabına dair milli biblioqrafik vəsaitlərdə ekologiyaya dair informasiyanın əks olunması xüsusiyyətləri // - Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi Əsərləri, - 2014. №4, - s. 69-79.
15. Некоторые вопросы деятельности Азербайджанской Национальной Библиотеки им. М.Ф.Ахундова области экологической библиографии годы независимости // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции, - Махачкала, - 10-12 июля, - 2014, - с. 225-228.
16. Azərbaycan kitabxanalarında formalaşmış sənəd kütləsi və onun tərkibində ətraf mühitin mühafizəsi və ekologiya elmi üzrə sənədlərin təmsil olunması xüsusiyyətləri // - Bakı:

Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, - 2015. №2, - s. 57-72.

17. Особенности отражения информации по экологии в Национальной библиографической системе Азербайджанской республики // - Горно-Алтайск: Мир науки, культуры, образования, - 2015. №6, - с. 356-358.

18. Azərbaycanda ekologiya üzrə bibliografik resursların müasir aspektləri // “Kitabxana-informasiya elmi: tədris və təcrübədə yeni çağırışlar” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, - Bakı, - 20 may, - 2016. - s. 268-272.

19. Azərbaycanda bibliografik verilənlər bazasının yaradılması təcrübəsi // “Kitabxana-informasiya fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, - Bakı, - 30 may, - 2018. - s. 79-81.

Dissertasiyanın müdafiəsi 16 sentyabr 2022-ci il tarixində saat 10⁰⁰ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti, 115

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi arxiv və kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 28 iyun 2022 il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:
Kağızın formatı:
Həcm: işarə:

Tiraj: 100